

ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЯК РИТОРИЧНИЙ ПРИЙОМ І СТРАТЕГІЯ ХРИСТІЯНСЬКОГО ТЕОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Малікова Ольга Валеріївна,

канд. філол. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті розглядається протиставлення як риторичний прийом і стратегія розгортання теологічного дискурсу.

Ключові слова: протиставлення, риторична герменевтика.

"Человек ...хотя ходит по земле, для неба сотворен..."

Слово митрополита Сербского Фирмилиана

Як ключова категорія сучасних лінгвістичних досліджень, яка визначає можливості актуального функціонування мови, дискурс забезпечує вивчення можливостей мови та комунікаційних моделей, об'єднує проблеми різних аспектів вивчення мовного процесу. Дискурс – це своєрідний порядок і правила певного комунікативного простору: він становить один із вимірів змісту комунікативної дії. Аналіз дискурсивної практики суспільства консолідує соціолінгвістичні підходи, забезпечує поворот лінгвістики до реалій мови, її зв'язку із екстралінгвістичними показниками [Синельникова 2002, 18]. Дискурс можна розглядати і як засіб репрезентації людини в мові і соціумі. Тому ця категорія активно досліджується в соціолінгвістичному, психолінгвістичному, прагмалінгвістичному і теолінгвістичному просторах.

У світлі системного релігійного мовознавства християнський теологічний дискурс постає складною ієрархічною системою текстів різного ступеня образності, аргументованості, дидактичності, догматизованості, метою існування якої є тлумачення, інтерпретація у просторі й часі Божественного Одкровення як сукупності смислів, що сприймаються християнською спільнотою як наповнені життєвим смислом, необхідні для самозбереження людини й людства. Проблеми духовного пізнання на сьогодні стають об'єктом масового обговорення, що свідчить про збільшення вимог сучасного суспільства до пошуків Божественної істини. Теологічний дискурс є одним із потужних інструментів духовного пізнання. Складність і глибина лінгвокогнітивного та лінгвокультурологічного осмислення, семантичного, стилістичного наповнення та контекстуального вживання теологічного дискурсу (над створенням теорії якого, до речі, працюють філологи, теологи, психологи, філософи, соціологи) зумовлюють необхідність його всебічного вивчення. Мета популярного дискурсу християнського богослов'я – повернути до віри шляхом популяризації християнського віровчення, поширення євангельських ідей серед широких верств населення – реалізується за допомогою риторичних прийомів, зокрема прийому протиставлення.

Мета дослідження – розглянути особливості використання риторичного прийому протиставлення як логічного й емоційного засобу впливу, що використовується для оптимізації стратегій популярного теологічного дискурсу. **Об'єктом** даного дослідження є когнітивно-прагматичні функції риторичного прийому протистав-

лення, а **предметом** – мовні засоби реалізації когнітивно-прагматичного навантаження протиставлення у теологічному дискурсі. Матеріалом дослідження слугував фрагмент блогу-щотижневика *A Son's Life*, одного із мережевих жанрів популярного англомовного теологічного дискурсу, який виявляє чимало ознак риторичності. **Актуальність** дослідження визначається посиленою увагою сучасного мовознавства до питань забезпечення ефективності мовленнєвої діяльності в умовах глобалізації (зокрема в релігійній сфері), а **новизна** зумовлена тим фактом, що мережеві жанри християнського теологічного дискурсу залишаються не достатньо вивченими на засадах когнітивно-прагматичного й риторико-герменевтичного підходів до аналізу мовленнєвих явищ. Релігійна комунікація широко послуговується риторичними прийомами та засобами для вирішення не лише прагматичних (наприклад, переконання на морально-етичних засадах в істинності догматів християнського віровчення, спонукання до переосмислення життя у ракурсі християнського світобачення), а й когнітивних (залучення до проблем духовного пізнання, до пізнання Божественної істини, роз'яснення богословських понять християнського віровчення) задач. Оновлення традиційної риторики передбачає її поєднання зі стилістикою й культурологією, а також синтез лінгвостилістичних та дискурсивних досліджень із риторичними. Той факт, що риторика має багато спільного з іншими галузями філологічних наук, дозволяє успішно використовувати її концептуальний апарат у мовознавчих дослідженнях, зокрема у дослідженні дискурсу. Новий погляд на сутність науки про красномовство пов'язаний із теорією неориторики, яка розроблялась у працях Ж. Дюбуа, (1986), Д. Франка (1999), А. А. Івіна (1997) та ін. У її межах виникла теорія аргументації, яка розроблялася вченими голландської школи під керівництвом Ф. ван Емерена та Р. Гроотендорста. У своїх працях дослідники виявили дві моделі аргументації: діалектичну, яка поетапно досліджує аргументацію як взаємодію мовленнєвих актів, що використовуються сторонами ... на захист своїх поглядів, та риторичну, яка виявляє стилістичні засоби, які використовуються сторонами для досягнення певної мети, переконання, впливу на психоемоційний стан опонента [Емерен 1994, 11–13].

У даному дослідженні ми розглядаємо риторику як науку, яка вивчає впливову силу як логічних, так і емоційних засобів. Використання неориторичних концепцій, які розглядають риторику як мистецтво ефективної та переконливої побудови усного та писемного мовлення, передбачає винайдення шляхів оптимізації персуазивної комунікації, виявлення і вивчення особливостей дискурсної реалізації риторичних засобів, які забезпечують досягнення ефекту впливу на адресата. Здійснення дослідження на засадах когнітивно-прагматичного та риторико-герменевтичного підходів також передбачає врахування зв'язку між риторикою, прагматикою і герменевтикою. Питання зв'язку прагматики і риторики активно розглядається в лінгвістичній літературі (К. В. Баранова, В. В. Богданов, В. В. Гакова, Л. І. Мацько, Г. Г. Почепцов, L. Ellinor). Ч. Морріс вважав риторику прямою попередницею лінгвістичної прагматики [Богданов 1988, 250]. І це справедливо, оскільки обидві науки збігаються в аспекті опертя не лише на раціональне, але й на емоційне, обидві зосереджені на пошукові ефективних формул комунікації, що

здатні чинити максимальний вплив на адресата, обидві мають на меті оптимізацію спілкування. Різниця полягає в тому, що, як зазначають дослідники, прагматика здебільшого зосереджена на іллокуції різних мовленнєвих актів, а риторика передусім орієнтована на перлокутивний ефект, що досягається за допомогою мовленнєвих актів [Gross, Keith 1997, 12]. Взаємозв'язок риторики та герменевтики виражається в тому, що у риторичній закладена основа для розуміння та трактування художніх, наукових, релігійних текстів. Тому риторика сьогодні розглядається як особливий тип герменевтики, як система герменевтичних технік розуміння для реципієнта. Спосіб прочитання текстів як риторичних отримав назву *риторичної герменевтики* – вчення про сприйняття, орієнтоване на розуміння задуму продуцента, його мовленнєвих дій та на результативність комунікативної події в цілому [Катышев 2003, 6-7]. Предметом герменевтики є розуміння-розпізнання ідеального, відлитого у текстові форми, а предметом риторики є програмування такого розпізнання. За визначенням Ф. Шлейєрмахера, протестантського теолога, філософа і філолога, який заклав основи герменевтики як науки, взаємозв'язок риторики та герменевтики полягає в тому, що будь-який акт розуміння становить собою перевертання акту мовлення, завдяки чому можна зрозуміти, яке мислення лягло в основу мовлення [Шлейєрмахер 1993, 114].

Риторика християнського теологічного дискурсу зумовлена тим культурно-релігійним контекстом, в якому відбувається даний тип релігійної комунікації. Як нормативна дисципліна риторика також задає контекст для побудови та інтерпретації теологічного дискурсу, оскільки теологічний дискурс має високий ступінь об'єктивності, передбачає наслідування релігійних канонів і зразків, а також розрахований на сприйняття представників дискурсивної спільноти християн. Тому для богослова (крім бажання досягнути перлокутивного ефекту) важливо вміти виражати свої наміри з дотриманням конвенцій християнської дискурсивної культури. Із трьох наявних у риторичній формі пафосу в теологічному тексті переконливість забезпечує не лише діалектичний пафос, тобто конвенційно прийнята форма вираження думки, яка забезпечує об'єктивність теологічного мовлення, а й софістичний, тобто використання риторичних прийомів софістики.

"Словник риторичних прийомів" Г. Г. Хазагєрова та Л. С. Ширіної визначає риторичний прийом родовим поняттям у порівнянні з тропами (слова та вирази, що вживаються у переносному значенні) та фігурами (особливими способами організації висловлювань, незвичними зворотами мовлення, що надають мовленню виразності та зображальності) [Хазагєров 2006, 220]. Поділяємо думку З. Я. Карманової, яка вважає, що риторичні прийоми – це текстові засоби, які не лише виражають думку, але й разом із цим передають імпульс впливу на адресата [Карманова 1995, 173]. Цей підхід до визначення риторичного прийому вказує на злиття риторичного та інформативного елементів тексту у єдине ціле.

Ми вживаємо термін "риторичний прийом" у значенні будь-яких дискурсивних засобів, які несуть різноманітне когнітивно-прагматичне навантаження і використовуються для вирішення когнітивно-прагматичних завдань теологічного дискурсу: посилення переконливості й зображальності мовлення, полегшення сприйняття

інформації, оптимізація впливу стратегій, що, в цілому, підвищує ефективність релігійної комунікації.

Протиставлення є одним із глобальних принципів організації дійсності, оскільки в оточуючому світі все ґрунтується на опозиціях. Протиставлення завжди є стимулом до пошуку та розвитку. Протиставлення – це також логічна операція над судженням, яка полягає в зміні його якості: ствердження на заперечення і навпаки. Протиставлення відображає навколишні реалії шляхом виявлення зовнішніх та внутрішніх зв'язків і ґрунтується на зіставленні понять, паралелізмі уявлень, асоціативних зв'язках. Як образний засіб і когнітивний механізм релігійного мислення протиставлення допомагає богослову розкрити філософську й богословську сутність теологічних понять. Відношення протиставлення є одними з найчастотніших в теологічному дискурсі, оскільки складниками концептуальної сфери даного дискурсу є низка опозиційних понять (ангел – демон, чеснота – порок, вічність – тимчасовість, блаженство – страждання, праведність – гріховність, любов – ненависть, сподівання – відчай, спасіння – загибель, рай – пекло, християнин – язичник, тлумачення й розкриття сутності яких відбувається за допомогою протиставлення.

У даному дослідженні розглядається опозиція християнин-язичник на матеріалі блогу-щотижневика *A Son's Life*, одного з мережевих жанрів популярного теологічного дискурсу. Автор і засновник даного блогу, пастор Баррі Адамс, пропонує читачам здійснити разом із ним подорож і зрозуміти, яким чином життя й духовний стан християнина, людини, усиновленої Богом, відрізняється від життя й духовного стану язичника, людини-сироти, яка залишається на самоті через нездатність відгукнутися на любов Бога і прийняти у своє серце благодать Святого Духа. Задум і мету автора цього щотижневика – нагадати людині про її істинне призначення – можна виразити словами митрополита сербського Фірмиліана, який також використовує риторичний прийом протиставлення: "Человек ... хотя ходит по земле, для неба сотворен; хотя ступает по праху земному, для красот райских предуготован; хотя мучается за корку хлеба, для небесных наслаждений создан; хотя страдает по здоровью, для вечности предназначен" [Фирмилиан 2011, 55]. Використання розвинутих антитез допомагає слухачам і читачам краще тримати зміст теологічних текстів у пам'яті. Тому вони є улюбленим стилістичним засобом проповідників і богословів.

За комунікативно-прагматичною спрямованістю щоденник є гібридним жанром, оскільки містить декілька інтенцій, які реалізуються низкою мовленнєвих жанрів, а саме: поясненням, коментуванням, міркуванням, порадою, побажанням. За композиційною будовою цей жанр складається з декількох сегментів, кожний із яких виконує певну когнітивно-прагматичну функцію: вступна фраза знайомить читача із наміром адресанта; основна частина містить головне повідомлення, яке складається із тези і антитези; уривок із Євангелія, який автор наводить як посилання на авторитетне джерело з метою підтвердження істинності думки, закладеної у головному повідомленні; коментар автора, який декодує богословську суть наведеного уривку і повідомлення; авторська молитва, в якій автор висловлює власні побажання читачам, спонукаючи їх до міркувань і заглиблення у тему розмови.

У преамбульній фразі автор використовує протиставлення-порівняння, яке вказує на існування різниці між якістю життя і духовним станом людини, усиновленої Богом, а також людини, яка залишається відчуженою від Бога і Його благодаті: ... *I explore what life is like being a son of the living God as compared to what life is like if we live with a spiritual orphan mindset.* Концептуально цей жанр побудований на аргументованому твердженні, яке скріплене каузативними зв'язками: *And because you are children, God sent out the Spirit of his Son into your hearts, crying, "Abba, Father!" So you are no longer a bondservant, but a son; and if a son, then an heir of God through Christ.* Богословську суть даної Євангельської цитати автор виражає за допомогою концептуальної метафори: A CHRISTIAN IS AN HEIR OF GOD THROUGH CHRIST, яка є ключовою, оскільки весь дискурс-текст даного жанру розгортається навколо думки, закладеної саме в цієї метафорі, а протиставлення: *Son Vs Orphan; Son Vs Bondservant* використовується як риторичний прийом і комунікативна стратегія розгортання даного дискурсу-тексту, для якого опозиція SON VS ORPHAN є стрижневою і реалізується за допомогою низки розгорнутих протиставлень (теза-антитеза), кожне з яких несе певне когнітивно-прагматичне навантаження: *A Son Is Strong When He Is Weak (but) An orphan is weak when he tries to be strong; A Son's priority is His Father's kingdom (but) An orphan's priority is his own needs; A Son Gives To Others what he freely receives (but) An orphan gives to others from the sweat of his own brow; A Son Can Throw A Party Anytime (but) An orphan feels too deprived to ever celebrate; A Son Lives In Harmony (but) An orphan struggles to compete with other orphans.*

У межах статті неможливо розглянути і детально проаналізувати всі наведені протиставлення. Розглянемо одне з них:

Barry | 1 Comments | Print Article Share Article

A Son Is Strong When He Is Weak (but) An orphan is weak when he tries to be strong

Monday, July 4, 2011 at 12:01AM

З метою підтвердження істинності думки наведеного повідомлення, яка виражена за допомогою риторичного прийому протиставлення, автор використовує посилання на авторитетне джерело, Новий Заповіт, і наводить уривок послання Апостола Павла до Коринф'ян: *So to keep me from becoming conceited because of the surpassing greatness of the revelations, a thorn was given me in the flesh, a messenger of Satan to harass me, to keep me from becoming conceited. Three times I pleaded with the Lord about this, that it should leave me. But he said to me, "My grace is sufficient for you, for my power is made perfect in weakness." Therefore I will boast all the more gladly of my weaknesses, so that the power of Christ may rest upon me. For the sake of Christ, then, I am content with weaknesses, insults, hardships, persecutions, and calamities. For when I am weak, then I am strong (2 Corinthians 12:7-10).* З метою пояснення провідної думки наведеного уривку ("my power is made perfect in weakness") автор надає свій власний коментар-міркування, який, у цілому, є інтерпретацією в руслі християнського віровчення парадоксального (для секуляризованого світобачення) висновку Апостола Павла, який виражено за допомогою каузативної конструкції за схемою причина-наслідок: "...when I am weak, then I am

strong". Автор переказує уривок із Євангелія, зазначаючи, що Апостол Павло був видатним богословом, який написав значну частину Нового Заповіту. Він мав кращу освіту, краще виховання у порівнянні з іншими, а також вирізнявся великою відвагою і мужністю: *"He was considered a "pharisee of pharisees" in his time. He was indeed one of the 'super apostles' of his day for sure"*. Але незважаючи на всі свої природні здібності й духовні дари, якими він міг би пишатися, виявилось, що Апостолу ще було чому навчитися, а саме оволодіти сокровенною суттю принципу слабкості (*the principle of weakness*). Автор зазначає, що, як і багато інших людей, Апостол Павло вважав, що для того, щоб бути сильним, треба вміти показати свою силу, але у посланні до Коринф'ян ми читаємо, що він переконався у зворотньому: *he was about to learn that the very opposite of this is true (2 Corinthians 12:7-10)*. На прохання звільнити його від болю (*the proverbial thorn in the flesh*) Апостол Павло отримав одкровення від Ісуса Христа, яке повністю спростувало його богословські переконання: *Jesus appeared to him and said words that absolutely turned Paul's theology upside down...* *"My grace is sufficient for you, for my power is made perfect in weakness. It was at that moment, that Paul got a revelation of the principle of weakness. When he was empty of his own ability to be strong, then the omniscient, omnipotent power of Christ living in him could be strong on his behalf! Paul realized that his own strength actually was getting in the way so he decided not to try and boast in his strength any longer, but rather in his weakness. For when he was weak... then he was made strong!* Узагальнюючи думки наведеного уривку, автор доходить висновку про те, що людина, яка всиновлена Богом, не боїться визнавати свою слабкість: *a son is not afraid to be weak. He knows that one of the greatest principles in the kingdom is the principle of weakness*. Визнання людиною своєї слабкості і неспроможності подолати перешкоди власними силами привертає благодать Святого Духа, яка надає людині допомогу. Таким чином, людина надає можливість неперевершеній і нездоланній силі Христа перетворити слабкість на силу. Використовуючи прийом паралельного цитування, автор наводить цитати з інших місць Нового Заповіту, зокрема із Євангелія від Іоанна, на підтвердження думки про те, що без Бога людина не може творити нічого дійсно доброго: *Jesus modelled this dependent life in John 5:19-20 when He told His disciples that the Son could do NOTHING apart from His Father. In John 14:8-11, Jesus also said that it was actually the Father doing the work through Him*. Використовуючи думки, що містяться у наведених цитатах, як джерело натхнення для власних міркувань і узагальнень, автор робить власний висновок про те, що наслідком того, що світ відкинув фундаментальну істину Християнства, яка полягає в тому, що Бог є Творцем і Отцем людей, є стан віддаленості і відчуженості від Бога, стан людини-сироти у духовному сенсі, яка намагається долати перешкоди життя своїми власними силами і зазнає поразки: *When I talk about an orphan mindset, I am simply referring to a belief system that is not rooted in the truth that we are children of God and that He is a Father to us in every way. If we are not yet convinced of this foundational truth of Christianity, we will try to live a life where we have to manage all of the challenges that come our way in our own strength.*

На завершення автор пропонує свою молитву, яка поєднує висловлення аргументованого побажання (реалізується за допомогою оптативних речень, що містять каузативні зв'язки, які забезпечують введення аргументів на користь переконання адресата), а також підсумок-узагальнення, який акцентує увагу адресата на головній думці наведеної тези-повідомлення: *My prayer today is that God would give us the same revelation that He gave to Paul the Apostle two thousand years ago... That when we are weak, then we are truly strong **because** the grace of our Lord Jesus Christ is sufficient for us. May each one of us be filled with the Spirit of the Living God in a greater measure today than ever before as we embrace our own human weakness. May we all truly live an impossible life **because** we are empty vessels filled with the fulness of God through the power of Christ that is at work within us! May we know no boundaries or barriers in life **because** we have chosen to surrender our strength to the One who has promised to be strong when we are weak. In the name of our elder brother Jesus, I pray these things. Amen.*

Отже, протиставлення використовується як риторичний прийом і стратегія розгортання популярного теологічного дискурсу. Проведений аналіз мовного матеріалу показав, що протиставлення здатне виконувати прагматичні й когнітивні функції, слугувати інструментом пізнання Божественної істини й розкриття сутності складних теологічних понять. Протиставлення також слугує засобом оптимізації пояснювальної, аргументативної, закличної стратегій теологічного дискурсу, що забезпечує здійснення впливу на адресата і сприяє досягненню бажаного перлокутивного ефекту.

В статье рассматривается противопоставление как риторический прием и стратегия развития популярного теологического дискурса.

Ключевые слова: противопоставление, риторическая герменевтика.

The article considers contradiction as rhetorical device and strategy of developing theological discourse.

Key words: contradiction, hermeneutic rhetorics.

Література:

1. Богданов В. В. Риторика и прагматика / В. В. Богданов // Риторика и синтаксические структуры : тезисы докладов и сообщений. – Красноярск, 1988. – С. 11–14.
2. Варгина Е. И. Научный текст: функция воздействия : дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.04 / Екатерина Ионовна Варгина. – СПб., 2004. – 295с.
3. Еемеерен Ф. Х., ван. Речевые акты в аргументативных дискуссиях / Франс Х. Ван Еемеерен, Роб Роб Гроотендорст ; [пер. с англ. Е. А. Богоявленской]. – СПб. : Васильевский остров, 1994. – 238с.
4. Карманова З. Я. Техническая риторика: проблемы и перспективы / З. Я. Карманова // Понимание менталитета и текста : [сб. науч. тр.]. – Тверь, 1995. – С. 172–178.
5. Катыхов П. А. Ключевые идеи риторической герменевтики / П. А. Катыхов // Вестник Московского ун-та. Сер. 9. Филология. – 2003. – № 6. – С. 103–122.
6. Синельникова Л. Н. Социолінгвістика: настоящее время / Л. Н. Синельникова // Социолінгвістика: XXI век / отв. ред. Л. Н. Синельникова, Л. Ф. Компанцева, Г. А. Петровская. – Луганск : Знание, 2002. – 296с.
7. Слово митрополита сербського Фирмилиана. Духовные поучения и советы Святителя Николая Сербского. – Минск : Издательство Дмитрия Харченко, 2011. – 127 с.
8. Хазагеров Г. Г. Риторика / Г. Г. Хазагеров, И. Б. Лобанов. – [2-е изд.] – Ростов н/Д : Феникс, 2006. – 381 с.
9. Шлейермахер Ф. Герменевтика / Ф. Шлейермахер // Общественная мысль: исследования и публикации. – М., 1993. – Вып. IV. – С. 112–135.
10. Rhetorical Hermeneutics: Invention and Interpretation in the Age of Science / eds. Alan G. Gross and William M. Keith. – Albany : State University of New York Press, 1997. – 371 p.